

Születéskorlátozás és civilizációs kérdések

SOMORJAI ÁDÁM OSB

Pannonhalmi Bencés Főapátság /
Benedictine Pannonhalma Archabbey Pannonhalma (HU)
arpadsomorjai@gmail.com

Title: Birth Control and Questions of Civilization.

Abstracts: In his doctoral thesis of 1987 reached at Alfonsian Academy, Pontifical Lateran University, Rome, Italy, Author has dealt with question of birth control in rural communities in Hungary before 1945. In Hungary, birth control practices were exercised generally in regions that had stagnated in their development. The system of equal inheritance in Hungarian villages (cf: each child inherits the same amount) did not stand the test of time, unlike in the Swabian villages, where, according to the experience of many centuries, the Norman system of inheritance. In this thesis, based on the results of domestic research on the birth limitation practices in the villages of Ormánság, Sárköz, etc., he came to the conclusion that the way to overcome material and economic scarcity is not to narrow the horizon of the future, but on the contrary, to confront it, to consciously take on the future and fight for it. The paper deals with the evolution of the question in modern societies, in the West as well as the East and states that a civilizational change was the case. The conclusion puts the question whether the Churches have some responsibility and ability to act.

Keywords: birth control; abortion; rural communities in Hungary; questions of civilization.

Nemzedéknyi idő után újraolvasom doktori értekezésemet, amelyet 1987 novemberében Rómában védtem meg, a Pápai Laterán Egyetemhez akkreditált Alfonsiana Akadémián. A népi írók munkásságának hatása alatt voltam, akik falukutató szociográfiajukban fölfedezték az egykézű magyar falvakat. Római professzoraim (a svájci Robert Koch, az ír Sean O’Riordan és a bajor Bernhard Häring, hogy csak doktori kézvezetőmet és opponenseimet nevezem meg, mind redemptorista szerzetesek) csodálkoztak azon, amit elmondtam, novum volt számukra, hogy falusi közösségek körében népességhatároló praktikák jelentkeztek. Számukra a kérdés a modernitással jelentkezett, a svájci, az ír, a bajor falusi társadalmakban ez nem volt megfigyelhető.

Ezek hazánkban általában olyan vidékeken voltak, amelyek fejlődésükben megrekedtek, mint az Ormánság, Sárköz és más területek, így nem volt más lehetőségük a családi vagyon átörökítésére, mint a születésszám korlátozása. A magyar falvak egyenlő osztatú örökösödési rendszere (értsd: minden gyermek ugyanannyi örököl) nem állta ki az idők próbáját, ellentétben a sváb falvakéval, ahol sok évszázad tapasztalata szerint bevett dolog volt a normann eredetű törzsöröklés, amely szerint a legidősebb fiú örökölte a teljes családi vagyont, a gyermekeket már fiatalon – életkoruknak megfelelő – munkára fogták és a fiatalabbakat valamely mesterségre oktatták, vagy papnak, tanítónak, értelmiséginek tanították. Többek között ez volt a szociológiai, néprajzi jelenség oka, hogy gyakori volt a németajkú (sváb) papi hivatás, több, mint a magyar ajkú családok körében.¹ A gyermeklétszám korlátozása nem hagyatkozott az isteni Gondviselésre, amint ezt már napjainkban is tapasztalhatjuk.

Értekezésemben az ormánsági, sárközi stb. falvak születéskorlátozási gyakorlatát a hazai kutatás eredményei alapján vizsgálva arra a következtetésre jutottam, hogy az anyagi, gazdasági szűkösséget nem a jövő horizontjának beszűkülése fogja leküzdeni,

¹ Hasonlóképpen sok a szláv nemzetiségű a papi hivatások körében, legalábbis a katolikusoknál. Itt ellenkező a szociológiai alapfeltétel: a szegény sokgyermekes családok ontották a papi és szerzetesi hivatást, a kedvesnővéreket is.

hanem éppen ellenkezőleg, az ezzel való szembeszállás, a jövő tudatos vállalása és az érte való küzdelem. A disszertáció német nyelvű alapszövege a Hamburgi Katolikus Akadémia kiadásában jelent meg,² magyarul csak összefoglalás áll rendelkezésre,³ ezen túl pedig egy német nyelvű rövid ismertetés.⁴

A védést követően első lelkesedésemben úgy gondoltam, hogy ez olyan összetett és aktuális, sőt sürgető erővel jelentkező téma, amihez kutatócsoportot vagy kutatóintézetet kellene létrehozni. Pius Engelbert OSB,⁵ a Szent Anzelm Egyetem bencés rend- és egyháztörténeti professzora, később Gerleve apátja, aki húsz évvel később, 2007-ben a Szent Anzelm Prímásapátság levéltárosaként utódom lett, magánbeszélgetésben kijózanított: otthon az apátoknak a védést követően vagy tanárra van szüksége, vagy miséző papra, vagy más beosztást adnak, hogy a monostor működőképes maradjon. Így az intézet megalapításának gondolatáról le kellett mondjak, abban bizakodva, hogy majd másnak eszébe jut. Végül is nem a bencés szerzetesek feladata, hogy megoldják a születéskorlátozás kérdéseit, vannak erre hivatott intézmények, mint pl. egyetemek vagy minisztériumok, netán parlamentek vagy kormányok.

A téma – természetesen – ismételten foglalkoztatott. Előbb, amikor a Pápai Szent Anzelm Egyetemen erkölcszociológiai kurzust tartottam és a házasság céljairól alkotott felfogást elemeztem,⁶ majd amikor a Vatikáni Államtitkárság német nyelvű szekciójában dolgoztam és ilyen minőségemben hozzáfértem a friss német nyelvű újságokhoz. Ekkor figyeltem fel a *Humanae Vitae* enciklika harmincadik évfordulója körül kialakult vitára, amely profétainak

² Somorjai 1990.

³ Somorjai 1988, ill. uó. 1996a, 69–83.

⁴ Somorjai 1995a.

⁵ Karl-Heinz Pius Engelbert (1936–2024), 1956-tól bencés Gerleve apátságában (Münster egyházmegye, Németország), 1962-től rk. pap, 1966 teológiai doktor, 1981–1999 között egyháztörténelem professzora a Szent Anzelm Pápai Egyetemen és a Pápai Szent Gergely (Gregoriana) Egyetemen. 1991-ben Gerleve-ben perjel, 1999–2006 között apát, ezt követően 2013-ig ismét a Szent Anzelm Pápai Egyetemen. Történelmi munkái közül magyarul megjelent: Engelbert 2004.

⁶ Somorjai 1995b, ill. uó. 1996a, 106–113.

minősítette ezt a sokat kritizált pápai megnyilatkozást.⁷ Majd több népszerűsítő közlésben is visszatértem a kérdésre.⁸

Egyházam közben lépett és más témát adott nekem, hiszen a szentté avatási ügyekben kellett sokak által megnemértéssel övezett tevékenységet folytatnom.⁹ Itt egyik vonatkozó megfigyelésem az volt, hogy az amerikai követség félrabságában az abortusz-statisztikákról a párt napilapjából tájékozódó hercegprímás tehetetlenségében arra kényszerült, hogy ezekkel az adatokkal az amerikai elnököket és a római pápákat ostromolja, pedig őt azért nevezte ki Róma, hogy a helyszínen, a hazai egyház hitbéli és erkölcsi kérdéseiben illetékesként hirdesse az egyház tanítását és szervezze a karitást. Ezt a feladatot véleményem szerint jobban teljesítette a lengyel egyház, Stefan Wyszyński prímás vezetésével.¹⁰

Meg kell jegyezzem, hogy amikor erről beszéltem, azzal az ellenvéleménnyel találkoztam, hogy ne hasonlítsam össze egy negyvenmilliós (lengyel) és egy tízmilliós (magyar) nemzet lehetőségeit. Megdöbentett a vélemény mögötti tudatlanság, hiszen éppen erről volt szó. Tudnivaló, hogy a II. világháború után a megtizedelt lengyel nemzet népessége a húszmillió körül mozgott, ez növekedett fel (az országhatárok között) a mostani nem egészen negyvenmillióra. Ehhez egyáltalán nem hasonlítható a stagnáló és fogyó magyar anyanyelvű népesség helyzete. Ilyen alapon a magyarországi népességnek legalább húszmilliónak kellene lennie. – Ez a jelenség is arra utal, hogy a demográfiával csínján kell bánni és nem lehet csak úgy játszani a számokkal, annak történetiségét is ismerni kell.

⁷ Somorjai 1999, ill. uő. 2022a 111–128.

⁸ Somorjai 1994a, ill. uő. 1996a, 97–105. Továbbá Somorjai 1994b, ill. uő. 2022a. kötetbe, 71–80. – Somorjai 1995c, ill. uő. 2022a, 81–97; Somorjai 2000, ill. uő. 2022a kötetbe, 25–26.

⁹ A kérdésre lásd összeállításmat: Somorjai s. d. – Ezek értékeléséhez lásd újabban Somorjai 2024.

¹⁰ Somorjai 2023a.

Utóbb a budapesti apostoli nunciusok jelentéseiből készült válogatás kétnyelvű kiadásával foglalkoztam,¹¹ illetve a vatikáni államtitkársági történeti levéltár inventáriumaiával¹² és az ott korábban folyó magyar kutatásokkal,¹³ továbbá bencés rendtörténeti kutatásokkal.¹⁴ A téma iránt azonban folyamatosan fennmaradt érdeklődésem, emiatt foglalkoztatott a történelmi demográfia kérdéskör¹⁵ és a gazdaságetika is,¹⁶ lévén a kérdés rendkívül összetett, civilizációs horderejű.

Spontán és szándékos abortusz, fogamzásgátlás

1956 júniusától kezdve az egykori szocialista országokban a szándékos abortusz (abortus procuratus) állami propagálása és megszervezése mérhetetlen károkat okozott, a demográfiai károkon túl (a gyermekek számának és arányának csökkenése, az idősek számának növekedése, a nemzeti összlétszám stagnálása vagy újabban már csökkenése) legtöbb kárt a lelkekben hozta: alapvetően megváltozott az utódokhoz való viszony. Ma már elfogadott, hogy vállalásról, gyermekvállalásról beszélünk, pedig valamikor Isten áldását fogadtuk. A spontán, a nem szándékozott abortusz minden korban, így manapság is előfordul, az erkölcszociológusok érdeklődése eredetileg aziránt fordult, hogy ilyen esetekben az édesanya lelkiismeretfurdalását hogyan lehet enyhíteni, más szavakkal: mennyiben felelős érte. Ettől alapvetően eltér a „procuratus”, azaz az akart, szándékozott, továbbá, a XX. század derekától, a népesedés szabályozására

¹¹ A három nuncius (Lorenzo Schioppa, Cesare Orsenigo és Angelo Rotta) jelentéseinek ötkötetes kiadása a „Nunciusi jelentések” sorozatban, lásd: Somorjai 2020a; Somorjai 2021; Csíky 2022; Somorjai 2022b; Somorjai 2022c.

¹² Interneten: Somorjai 2020b; Somorjai 2022c; Somorjai 2022d; Somorjai 2022e.

¹³ Somorjai 2016.

¹⁴ Bencés rendtörténeti tanulmányaim c. fejezet in: Somorjai 2023b, 281–316.

¹⁵ Somorjai 1994c, ill. uő. 1996a 84–96.

¹⁶ Somorjai 1994d, 1994e, ill. uő. 1996a, 117–138. – Somorjai 1996b, ill. uő. 2022a, 95–98.

alkalmazott állami eszköz, amelyet a kormányzat előbb ugyan tiltott, majd nem csupán tűrt, hanem támogatott is. Ennek méreteit most nem óhajtjuk elemezni, mert van róla bőséges demográfiai irodalom.¹⁷

A nyugati társadalmak két évtizedes késéssel zárkóztak fel ehhez a jelenséghez, a hetvenes években, amikor megjelent a fogamzásgátló tabletta. Ennek alkalmazása volt az egyik fő téma az erkölcssteológiában is, mert ennek elterjedésével és alkalmazásával párhuzamosan, mintegy korrekívumaként jelentkezett a megfogamzott élet kioltása.

Ezzel ellentéte folyamat a harmadik világ népességrobbanása, amely jelenséget a demográfiai átmenet elmélete már jól leírta az európai népességszám alakulását vizsgálva.¹⁸ Elterjedt vélemények szerint a Föld népessége két-három nemzedéken belül éri el a legmagasabb létszámot, attól kezdve várhatóan csökkenni fog. (Ha egyáltalán...)

A népességkorlátozó praktikák következményei

A kérdéssel kapcsolatosan viszonylag hamar felhívták a figyelmet arra, hogy szándékozott abortuszt követően az édesanyának az egészségügyi problémákon túl pszichés problémái is jelentkezhetnek, de akkor nem hívta fel senki a figyelmet arra, több évtized elteltével további egészségügyi komplikációk léphetnek fel, így a mellrák vagy hasonló megbetegedések. Jelenleg az a lelkipásztori tapasztalat, hogy a többgyermekes édesanyák hosszabb ideig élnek, míg az egy-két gyermekeseknél 65-70 éves életkor környékén gyakori az emlőrák és már hasonló komplikáció. Arra sem hívták fel korábban a figyelmet, hogy a fogamzásgátló hormonok a maguk természetes útján távoztak a női szervezetből

¹⁷ A teológiai irodalom területén említsük meg a következő irodalmi tételt: Glóner 1997.

¹⁸ Egyfajta összefoglalását lásd Somorjai 1994c.

ugyan, de beépülnek a környező világba és a táplálékfelvétellel együtt a férfi szervezetbe is, amelyben egyre inkább okozói a férfi meddőségnek. Legújabbán a mikroműanyag káros hatásairól értesülünk, amely a táplálékfelvétellel olyan helyre kerül a férfitestben, ahol akadályozza a nemzést. – Szabályozni akartuk a természetet és kiderült, hogy környezetünk mérgezésével saját magunk egészségét károsítjuk.

Ezen az úton a nyugati társadalmak zavartalanul tovább haladnak, újabbán Franciaországban bevették az alkotmánybamint reprodukciós alapjogot, és napi szinten halljuk, hogy számukra az jelenti a megoldást, hogy importálni vélik a munkáskezet. A kérdéssel kapcsolatban számomra emblematikus egy német tanárbarátom vélekedése 2015 táján. Azzal érvelt a migránsok befogadása mellett, hogy a II. világháborút követően a szovjetek és a kelet-európai kormányzatok által kitelepített németek millióit fogadták be és integrálták a német társadalomba. Ellenvetésemre, hogy ők azonos nyelvű és kultúrájú, valamint vallású népcsoportok voltak, akiknek munkaetikája a szorgalmas németekével azonos és egzisztenciális helyzetükben is osztoztak, hiszen a háborúban mindenüket elveszítették, így egy totális háború elvesztését követően a honi lakossággal együtt romjaiból kellett felépíteniük mind az országot, mind saját családjaik egzisztenciáját, nos, elgondolkodott. Ma már látjuk a kedvezőtlen tapasztalatokat.

Korábban nem hívták fel a figyelmet arra, hogy a XIX. század végén megjelenő, majd általánossá váló öregségi nyugdíj akkor működik, ha van elegendő munkáskéz. Most pedig mindenütt azt halljuk, hogy veszélyben a nyugdíj, mert nincs elég ember, aki megdolgozzék érte. Azt mondhatjuk, hogy az atyák ették a szőlőt és az unokák fogai vásznak bele? (Ez 18,18) Hiszen voltak nemzedékek, amelyek azt hirdették: nem kell a gyermek, és a nyugdíjrendszer egyenesen őket jutalmazta, hiszen ketten kerestek, nem költöttek az utódnevelésre, és mégis kapták a nyugdíjat... Öregségükben azonban nem voltak boldogok, mert az hiányzott családjukból, amiért nem tettek erőfeszítést: az élet. A nyugdíj bevezetése nem pótolja az utódokat, egy élet munkáját, szeretetét,

közös élményeit, az időskori támaszt, az unokákat. Most már azt is hozzátehetjük, hogy szemük láttára uralkodik el egy másfajta nép, másfajta nyelvek, másfajta erkölcsök utcáikon és tereiken, sőt lépcsőházaikban.

És az egyház?

A kérdéssel foglalkozó erkölcssteológusok individuál-etikai horizonton vizsgálták a kérdést. Individuális etika és duáletika egyszerre, mert csak a „család”-ban gondolkodtak, két ember (duo) szövetségére és annak egyediségére (oszthatatlanság, individualitás). Nem tudatosították, mindmáig nem tudatosítjuk azt, amit a néprajzosok, szociológusok és a családtörténészek egyaránt hirdetnek: ennek a neve „nukleáris kiscsalád”, amely áll: apa, anya és gyermek hármasságából. A megelőző korokban a nagycsalád volt az alapvető egység, egy háztartásban élt három (négy) nemzedék, a család mint alapegység őrizte a technikák tudományát, amelyet átadtak nemzedékről nemzedékre, az idősebbeknek volt akkor is több idejük és foglalkoztak az unokákkal, manapság pedig teli vagyunk boldogtalan idősekkel, akik szenvednek attól, hogy nincs unoka, vagy ha van, alig láthatják.

Valamikor a gazdaságetikában a teológusok emlegették a generatív szolidaritást, amely a nemzedékek közötti szolidaritás: ingyen kaptam az életet és örömmel adom tovább azt. Támogattam szüleimet, amikor idős korba kerültek és remélem, hogy gyermekeim közül legalább egy támogatni fog, ha tehetetlen leszek. – Most ezt felváltottuk egy közelebről nem definiált egyetemes szolidaritással, mintha a szolidaritásnak, jegyzi meg egy barátom, aki nem is végzett erkölcssteológiai tanulmányokat, nem lennének kisebb körei: előbb vagyok szolidáris saját családommal, saját településemmel, saját nemzetemmel, és csak utána az egész világgal. Nem, most azt kívánják, hogy az egész világgal legyek szolidáris, olyan kultúrák gyermekeivel, akik tömegesen árasztják el életvilágunkat, és nem vállalják ezt a szolidaritást a befogadó

országokkal. Ellenkezőleg, amilyen mértékben növekszik a létszámuk, könyörtelen agresszivitással lépnek fel és nyomják el az őket befogadó óslakosságot, amely, ha teheti, elmenekül saját habitatjából.

Vajon időben észrevette-e az erkölcssteológia és az egyházi tanítóhivatal, hogy itt civilizációs kérdésről van szó, nem csupán a nukleáris kiscsalád problémájáról? Vajon időben reagált-e a teológiai szociáletika arra, hogy a kormányok az emancipáció ürügye alatt kiszolgáltatottá tették az asszonyokat, újabb munkaerőt vontak ugyan be, azon az áron, hogy az asszonyok munkaerejét többszörösen kizsákmányolták? Időben reagáltunk-e arra, hogy a nukleáris családok magukra vannak hagyatva a munkába járás, pénzkeresés és a gyermeknevelés problémakörével, az idős nemzedékek pedig unokáiktól távol élnek, nem tudtak besegíteni nevelésükbe, és mellőzve érzik magukat? Vajon észrevettük-e, hogy a népességszám átmeneti növekedésével párhuzamosan, a lakótelepi lakások méretének központi szabályozásával a pártok és kormányok kifejezetten arra ösztönöztük az egyes családokat, hogy utódaik számát az adott lakásviszonyokhoz szabják, a reklámokkal és más ösztönzőkkel pedig arra készítettük őket, hogy presztízskiadásokba verjék magukat? Az étellel kapcsolatos igények felfokozódtak, mindenki úgy akar élni, ahogy a múltban királyok, hercegek és grófok sem éltek, és habzsoló életmódunkkal feléljük életvilágunkat.

Vajon felfigyeltünk-e arra, hogy a nukleáris kiscsalád azon túl, hogy már szinte az egyetlen létforma, átmeneti jelenség a szingliélet felé, és mindez a tömegkommunikáció totális diktatúrája alatt tengeti látszatszabadságát és folytatja lehetőségeit meghaladó életvitelét? Nem kellene-e újra és újra figyelmeztetni az embereket, hogy szerényebben is lehet, sőt kell élni, és nem adjuk-e ki a kezünkől ezt a lehetőséget is, hogy az egyházzal, a hittellel szembenálló erők diktálják ezen a téren is a közerkölcsöt?

Az egyház számára magasra van felütve a labda, hiszen a világ fogalmi zavarban él, kevesek manipulálják a többséget. Talán jó lenne rendet tenni a szolidaritás és a civilizációs problémák

kérdéskörében. Egy nemzedék alatt eljutottunk odáig, hogy civilizációnk a megsemmisülés határára került. Vajon látjuk-e, hogyan lehet ezt a tendenciát megfordítani?

Irodalomjegyzék / Bibliography

- Csíky Balázs, szerk. 2022. *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Angelo Rotta, Parte I: 1930-1939 – Angelo Rotta magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, I. rész: 1930–1939*. Szerkesztette Somorjai Ádám OSB. Fordította Korompai Eszter. Nunciusi jelentések 3/1. Budapest: METEM.
- Engelbert, Pius. 2004. *A Római Szent Anzelm Bencés Kollégium. Az első száz év rövid története (1888–1988)*. Rendtörténeti Füzetek 8. Pannonhalma: Pannonhalmi Főapátság.
- Glóner Rózsa. 1997. *Halál helyett az élet kultúrája. Abortusz és eutanázia*. Erkölcssteológiai füzetek 5. Róma: k.n.
- Somorjai Ádám.
1988. Születésszabályozás – egyke. In *Személy, házasság és család. Erkölcssteológiai, pszichológiai, szociológiai, egyházi és pedagógiai szempontok*, szerkesztette Szabó Ferenc, 157–173. Róma: Ugo Detti.
1990. *Geburtenbeschränkung in Bauernfamilien Ungarns (ca. 1750–1945). Ein moral-theologischer Beitrag zur Geschichte der Kontrazeption in einer vorindustriellen Gesellschaft*. Hamburg: Katholische Akademie.
- 1994a. Gondolatok a keresztény családok mai helyzetéről hazánkban, a teológus szemével. In *Az élet és szeretet bölcsője*, szerkesztette Harrach Péter és Somorjai Ádám, 51–59. Budapest: Püspökkari Családpasztorációs Bizottság.
- 1994b. Hit, család, gyermek. *Magyar Élet* 11 (2): 1–4.
- 1994c. Népesedési kérdések a történeti demográfiai és újabb egyke-kutatások fényében. Társadalomtörténeti hipotézis. *Hitel* 7: 36–46.
- 1994d. Gazdaság és erkölcs keresztény szemmel. *Teológia* 28: 29–34.
- 1994e. Gazdaságtikai kérdések. *Teológia* 28: 160–165.
- 1995a. *Geburtenbeschränkung in Bauernfamilien. Ungarische Erfahrungen ca. 1750–1945*. *Folia Theologica* 6: 197–214.
- 1995b. A házasság céljairól alkotott szemlélet alakulása századunkban. *Teológia* 29: 37–41.
- 1995c. Az abortuszról egy kandidátusi értekezés nyomán. Jobbágyi Gábor: A méhmagzat életjoga. *Teológia* 29: 52–54.
- 1996a. *Kutatóárkok. Válogatott tanulmányok 1988–1995*. Budapest: Püski.
- 1996b. „Az élelmiszer elég volna – az elosztás rossz”. A család és a demográfia Európában. *Új Ember*, november 3: 1; 6.

1999. Fordul a szél? Német sajtóvisszhangok a Humanae Vitae 30. évfordulója kapcsán avagy VI. Pál pápa prófétai enciklikájának újraolvasása. *Teológia* 33: 51–59.
2000. Az élet védelmében. Felhívás a magyarországi keresztényekhez. *Keresztény Élet*, február 27: 1.
2016. Magyar vonatkozású kutatások a Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltárában. *Levéltári Szemle* 66 (3): 45–57.
- Somorjai Ádám, szerk.
- 2020a. *Dai Rapporti del primo nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Lorenzo Schioppa 1920-1925 – Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1920–1925*. Fordította Korompai Eszter. Nunciusi jelentések 1. Budapest: METEM.
- 2020b. *A Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciója Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok olasz nyelvű inventáriumának hungarika anyagai, 1939. február 10.–1948. december 31*. Budapest: METEM.
2021. *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Cesare Orsenigo 1925-1930 – Cesare Orsenigo magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1925–1930*. Fordította Korompai Eszter. Nunciusi jelentések 2. Budapest: METEM.
- 2022a. *Civilizációról civilizációra. Hitéleti írások 1988–2021*. Pannonhalma: Bencés Kiadó.
- 2022b. *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Angelo Rotta, Parte II: 1938-1945 – Angelo Rotta magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, II. rész: 1938–1945*. Fordította Korompai Eszter. Nunciusi jelentések 3/2. Budapest: METEM.
- 2022c. *A Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltára hungarika anyagainak inventáriuma. Harmadik periódus: X. Piusz és XV. Benedek pápasága. 1902. szeptember 3. – 1922. január 22. Válogatás. Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltárának inventáriumai 3*. Budapest: Magyar Nemzeti Levéltár.
- 2022d. *A Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltára hungarika anyagainak inventáriuma Negyedik periódus: XI. Piusz pápasága. 1922. február – 1939. február 10. Válogatás. Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltárának inventáriumai 4*. Budapest: Magyar Nemzeti Levéltár.
- 2022e. *A Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltára hungarika anyagainak inventáriuma. Ötödik periódus: 1939. február 10. – 1948. december 31. Válogatás. Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltárának inventáriumai 5/1*. Budapest: Magyar Nemzeti Levéltár.
- 2023a. Mindszenty József (1945–1975) és Stefan Wyszyński (1948–1981) bíboros prímási szolgálatának eltérő mozzanatai. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 35: 147–151.
- 2023b. *Számvetés. Válogatott írások a történelem területéről 1984–2022*. Budapest: Napkút Kiadó.

2023c. *Rapporti di Angelo Rotta nunzio (Ungheria) e di Andrea Cassulo nunzio (Romania) dopo il primo e secondo lodo di Vienna, 1939-1941 – Angelo Rotta magyarországi és Andrea Cassulo romániai nuncius jelentései az első és második bécsi döntést követően, 1939–1941.* Fordította Korompai Eszter. Nunciusi jelentések 3/3. Budapest: METEM.

2024. A Mindszenty vita újabb fordulata. *Valóság* 66 (3): 114–118.